

te vangen in een vroegtijdig stadium of voor gerechtscliënten die doorverwezen worden na een periode van gespecialiseerde behandeling (VANDER LAENEN & DE CAUWER, 2011). De reguliere geestelijke gezondheidszorg is trouwens vragende partij voor meer ondersteuning vanuit de gespecialiseerde forensische voorzieningen.

7. Bibliografie

BOERS, A., VANDEVELDE, S., SOYEZ, V., DE SMET, S. & TING TO, W. (2011). Het zorgaanbod voor geïnterneerden in België. *Panopticon*, 2, 17-38.

CASSELMAN, J. (2009). Dertig jaar forensische geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen. Over een trein die stilstond en recent in beweging kwam. In BRUGGEMAN, W., DE WREE, E., GOETHALS, J., PONSAERS, P., VAN CALSTER, P., VANDER BEKEN, T. & VERMEULEN, G. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar, Over 30 jaar Panopticon* (pp. 334-355). Antwerpen: Maklu.

COSYNS, P., D'HONT, C., JANSSENS, D., MAES, E. & VERELLEN, R., (2007). Geïnterneerden in België, de cijfers. *Panopticon*, 1, 46-61.

DE RUYVER, B., LEMAITRE, A., SCHOENAERS, F., VANDER LAENEN, F., PONSAERS, P. & PAUWELS, L. (2009). *Onderzoek naar essentiële en bijkomende randvoorwaarden voor interactie justitie en drughulpverlening*. Gent: Academia Press.

DOM, G. & VANSRINGEL, W. (2007). Algemene psychiatrische ziekenhuizen en centra voor geestelijke gezondheidszorg. In CASSELMAN, J. en KINABLE, H. (eds.), *Het gebruik van illegale drugs, Multidimensioneel bekeken* (pp. 219-231). Heule: UGA.

VAN CAUWENBERGHE, K. (2007). Politie, parket en rechtbanken. In CASSELMAN, J. en KINABLE, H. (eds.), *Het gebruik van illegale drugs, Multidimensioneel bekeken* (pp. 265-279). Heule: UGA.

VANDER LAENEN, F. (2009). De toekomst van de forensische geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen, voorzichtig hoopvol, maar 'semper vigilans'. In BRUGGEMAN, W., DE WREE, E., GOETHALS, J., PONSAERS, P., VAN CALSTER, P., VANDER BEKEN, T. & VERMEULEN, G. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar, Over 30 jaar Panopticon* (pp. 356-369). Maklu: Antwerpen.

VANDER LAENEN, F. & POLFLIET, K. (2010). Het forensisch welzijnswerk in Vlaanderen, een stand van zaken. *Welzijnsgids – Welzijnzorg, Beleid*, 75, losbl., 113-131.

VANDER LAENEN, F. & DE CAUWER, B. (2011). Just-care, justitie en zorg in dialoog over internering. *Panopticon*, 3, 55-59.

VANDERPLASSCHEN, W. (2007). Uitbouw van zorgcircuits en netwerkvorming in de verslavingszorg. In CASSELMAN, J. en KINABLE, H. (eds.), *Het gebruik van illegale drugs, Multidimensioneel bekeken* (pp. 233-248). Heule: UGA.

VERMEIREN, R. (2010). Recht en Geestelijke Gezondheidszorg, Jubileumcongres Panopticon. *Panopticon*, 1, 61-64.

Freya Vander Laenen*, Joris Casselman**,
Jan Klerkx***, Raf Vermeiren****

INTERNATIONAAL EN EUROPEES STRAFRECHT

De grootste misdadigers eindelijk op de beklagdenbank

Verslag van drie lezingen in verband met internationaal strafrecht aan de Universiteit Gent, Balie van Antwerpen en Vrije Universiteit Brussel

Het internationaal strafrecht staat de laatste tijd volop in de belangstelling. Of het nogal mediatieke conflict in Libië en de unanieme verwijzing van de brute leider kolonel Moammar Kadhafi naar het ICC daar voor iets tussen zitten, laten we in het midden. Maar hoe het ook zij: *international criminal law is hot*. Daarvan getuigen onder meer drie recente lezingen gegeven in drie verschillende Belgische hoofdsteden op een tijdsperiode van amper elf dagen. Deze bijdrage brengt een kritisch verslag van deze drie lezingen die eind maart 2011 werden georganiseerd door respectievelijk de Belgisch-Luxemburgse Unie voor Strafrecht (Gent, 17 maart 2011), 'de Conferentie' aan de Balie van Antwerpen (Antwerpen, 25 maart 2011) en de Vakgroep Criminologische Wetenschappen aan de VUB (Brussel, 28 maart 2011).

* Docent Vakgroep Strafrecht en Criminologie, IRCP, UGent

** Prof. Em. KuLeuven

*** Stafmedewerker VAGGA, Vereniging Ambulante Geestelijke Gezondheidszorg Antwerpen

**** Afdelingshoofd Forensische Psychiatrie, U.P.C. Sint-Kamillus, Bierbeek

Folteraars de duimschroeven aangezet – de wrange neveneffecten van de War on Terror

De eerste lezing uit de reeks werd gegeven door Cherif Bassiouni, professor aan de *DePaul University College of Law* in Chicago en internationaal hoogaangeschreven expert in zijn vakgebied: het internationaal strafrecht. De professor geeft het vooropgestelde onderwerp *'the rights and remedies of former Guantanamo Bay detainees'* tijdens de uiteenzetting een heel ruime invulling waarbij hij bijzondere aandacht besteedt aan de hypocrisie die vandaag zo vaak de internationale besluitvorming en ondernomen actie aantast. BASSIOUNI stelt vast dat op het internationaal toneel nog steeds de *Realpolitik* overheerst: *"A lot of lip service is paid to criminal justice yet strategic and economic interests prevail."*, zo zegt hij. Dit komt de ontradende werking van het internationaal strafrechtelijk systeem allerminst ten goede want een regel die nauwelijks afgedwongen wordt, is geen geloofwaardige regel. Tijdens of na conflicten komen noch slachtoffers, noch daders voldoende in beeld en elke internationale tussenkomst vraagt een ongelofelijk politiek getouwtrek waardoor cruciale beslissingen zo laat vallen dat zij onmogelijk nog het verschil kunnen maken. BASSIOUNI verwijst hierbij naar de recente ontwikkelingen in Libië, waarvoor op 3 maart 2011 een onafhankelijke VN-Onderzoekscommissie werd samengesteld (met hem als voorzitter) die tot nader order haar werkzaamheden nog niet heeft kunnen aanvangen.¹ De administratieve

martelgang tussen het nemen van een beslissing en het uitvoeren ervan, is dodelijk voor snelle en adequate actie. BASSIOUNI noemt de bureaucratie *'the worst enemy of justice'*. Met deze ferme bewering zoomt hij in op de situatie in de V.S. waar, naar zijn zeggen, een leger van beleidsmakers wordt ingeschakeld om de interne moraal van het volk uit te wissen. Of toch als het aankomt op de 'hardhandige' – en dat is een eufemisme – behandeling van terrorismeverdachten. Door middel van een doordacht *trickle-down* effect (beginnend bij de top en zo naar beneden, naar het brede publiek) is een klimaat gecreëerd waarin foltering van verdachten kan worden aanvaard. Een *Legal Opinion* van het *Department of Justice* geeft dekking aan de kwestieuze ondervragingstechnieken van de CIA en lager geplaatste 'dienaars der wet' zodat 'legale foltering' op termijn *common practice* is kunnen worden. Een toepassing van het bekende psychologische fenomeen van sociale identificatie (*'us vs. them'-thinking*) zorgt ondertussen voor de nodige legitimatie van de *'war on terror'*: "Hoe durven 'zij daar' ons, De Wereldmacht, aan te vallen?" en "Wat is belangrijker: onszelf beschermen of personen die ons bedreigen 'daar ver weg' doden?" Burgerslachtoffers die vallen in de strijd tegen het terrorisme zijn slechts *collateral damage*; onschuldige gevangenen in Guantanamo worden – bijna letterlijk – in de vergeetput gegooid; de fundamentele rechten die de V.S. ooit zelf opstelde, worden schaamteloos met de voeten getreden. Zolang het gaat om terroristen van Arabisch kaliber, wordt er over mensenrechten niet gerept.

Het manipuleren van sociale identificatie via een sterk 'zij tegen ons'-denkpatroon is een gekende truc die zware consequenties kan hebben, zoals het Nazi-regime van weleer al te overvloedig bewezen heeft. Het is dan ook geen wonder dat BASSIOUNI zich nogal laatdunkend uitlaat over het Amerikaanse beleid dat *'lacks the moral courage to uncover the adverse side-effects of the system'*. Amerika, ooit hevig voorvechter van universele mensenrechten, is nu verworpen tot pleitbezorger van een uitzonderingsregime voor haar eigen daden.

Het blijkt echter niet gemakkelijk om deze demagogische techniek volledig af te zweren. Ook in het discours van professor Bassiouni kunnen we een dergelijke wij/zij-redening ontdekken: wij, de nobele verdedigers van het hogere goed, de

¹ Ondertussen is deze commissie wel aan haar werkzaamheden begonnen. Op 27 april 2011 zou de Commissie geland zijn in Tripoli om de omstandigheden van het conflict, dat reeds sinds februari 2011 aan de gang is, te onderzoeken. De Commissie bestaat uit drie leden: Prof. Cherif BASSIOUNI, Asma KHADER (een Jordaans-Palestijnse jurist en mensenrechtenactivist) en Philippe KIRSCH (een Canadees jurist en voormalig rechter voor het Internationaal Strafhof). Haar mandaat betreft het onderzoeken van mensenrechtenschendingen gepleegd door de strijdkrachten van Kolonel Moammar Kadhaffi. In juni zou deze commissie haar bevindingen moeten neerleggen voor de VN Mensenrechtenraad. De beslissing om een dergelijke commissie op te richten, dateert trouwens al van 25 februari 2011. (Report of the Human Rights Council on its fifteenth special session, A/HRC/S-15/1). Dat illustreert hoe lang het daadwerkelijk duurt vooraleer een goed voornemen in daden kan worden omgezet.

internationale vrede en gerechtigheid en zij, de V.S., de machiavellistische strijders van de *war on terror*. BASSIOUNI hangt een nogal eenzijdig en negatief beeld op van de Amerikaanse aanpak van terrorismebestrijding. Nochtans is zijn harde verdicht niet honderd procent gerechtvaardigd. Ook in de V.S. is er immers al geruime tijd discussie over de behandeling van gevangenen in Guantanamo en lang niet elke Amerikaan laat zich vangen door de sluwe retorische trucs van malafide beleidsmakers.² Uit oprechte overtuiging bekijkt professor BASSIOUNI de situatie uitsluitend door de bril van de ‘*international criminal justice*’ waardoor alle andere benaderingen negatief uitvallen. Voor beleidsmakers zoals Barak Obama is (internationaal) strafrecht maar één element uit het spectrum van mogelijke beleidskeuzes bij het uitstippelen van de handelswijze die het best te verantwoorden is. Zij houden niet enkel rekening

met de goede rechtsbedeling, maar ook met de economische en (geo)politieke realiteit die BASSIOUNI wat gauw aan de kant schuift als ‘obstakels’ voor ware gerechtigheid.

Bovendien kan die ‘ware gerechtigheid’ ook in vraag worden gesteld. Het Internationaal Strafhof bestaat al goed tien jaar, maar het eerste proces is nog niet gevoerd. Internationale strafprocedures verlopen moeilijk en traag. Maar de aanklagers, de rechters, hun omvangrijke entourage en de dure, tijdrovende onderzoeksmissies moeten onder tusschen toch worden betaald. Een hoge kost voor voorlopig – en laat ons hopen dat het ‘voorlopig’ zal blijven – weinig zichtbaar resultaat. Het mag dan ook niet zo erg verwonderen dat politici niet onmiddellijk warm lopen voor internationaal strafrechtelijke methoden om conflicten aan te pakken en hun fondsen liever in minder lange-termijnprojecten investeren. Wat uiteraard het gebruik van (semi-)foltering – absoluut verboden door omzeggens elk mensenrechtelijk instrument – nooit kan rechtvaardigen maar wel het scepticisme over het potentieel van het internationaal strafrecht kan kaderen.

Tijdens de academische zitting van de Conferentie in Antwerpen werden een aantal oorzaken van die moeizame internationale procesgang duidelijk. De toespraken van ORIE en JALLOW, die hieronder worden besproken, geven aan dat bewijsgaring, getuigenverhoor en vervolgingsdaden op internationaal vlak niet altijd van een leien dakje lopen.

Een klavertje vier brengt geluk – vier hoopvolle stemmen in het ISR-debat

De lezingen die werden gegeven ter ere van het 125-jarig bestaan van de Conferentie bij de Balie van Antwerpen sluiten aan bij dezelfde kritiek als die van professor Bassiouni aan het adres van de V.S., zij het op globaal niveau: internationale misdaden mogen niet straffeloos blijven, er mag geen uitzonderingsregime voor bestaan. “*No one is above the law*”, zoals wordt geciteerd uit Carla DEL PONTE’s memoires³. Voor de bespreking van

² Hiervan getuige verschillende online discussies (zoals www.opiniojuris.org, www.closegitmo.com, www.insidegitmo.com), zeer recente paneldiscussies georganiseerd door onder andere ‘*The Constitution Project*’, ‘*The New America Foundation*’, universiteiten en mensenrechtenorganisaties, maar ook boeken en artikels verschenen over dit onderwerp (bijvoorbeeld: G. CUCULLU, *Inside Gitmo: The True Story Behind the Myths of Guantanamo Bay*, New York, HarperCollins Publications, 2009, 304 p.; M. COHN, *The United States and Torture: Interrogation, Incarceration, and Abuse*, New York, NYU Press, 2011, 342 p.). Ook de Amerikaanse rechtbanken hebben zich al meermaals over de situatie in Guantanamo Bay Prison (afgekort GTM of Gitmo) gebogen. Zie bijvoorbeeld *Rasul v. Bush*, 542 U.S. 466 (2004), waarin het Supreme Court besliste dat de Amerikaanse rechtbanken bevoegd zijn om te oordelen over de rechtmatigheid van de hechtenis (*habeas corpus*) van buitenlandse Guantanamo-gedetineerden; *Hamdi v. Rumsfeld*, 542 U.S. 507 (2004) over een Amerikaanse burger die als ‘*enemy combatant*’ in Guantanamo belandde, zonder weerwoord tegen deze beschuldiging, waarin het Supreme Court besliste dat ‘*habeas corpus*’ mogelijk moet zijn voor elke vermeende ‘*enemy combatant*’; *Hamdan v. Rumsfeld*, 548 U.S. 557 (2006), waarin het Supreme Court besliste dat de militaire rechtbanken opgericht om Guantanamo Bay-gedetineerden te berechten, hun werk niet kunnen verderzetten omdat zij niet voorzien in de nodige waarborgen en zowel de Conventies als Genève als de *Uniform Code of Military Justice* schenden.

³ Carla Del Ponte was van 1999 tot 2007 hoofdaanklager bij het ICTY en van 1999 tot 2003 was zij tegelijkertijd hoofdaanklager voor het ICTR. Haar koppige volharden in de zoektocht naar gerechtigheid kentekent haar hele carrière. In 2008 schreef zij in het boek ‘Mevrouw de aanklager’ haar memoires neer. (C. DEL PONTE,

de opkomst en betekenis van het internationaal strafrecht zijn vier vooraanstaande sprekers uitgenodigd: Hassan Boubacar JALLOW, hoofdaanklager van het Rwanda Tribunaal; Alphons ORIE, voorzitter van Trial Chamber 1 van het Joegoslavië Tribunaal; Geoffrey ROBERTSON QC, toppleiter internationaal strafrecht en Hafida TALHAOUI, voorzitter van Advocaten Zonder Grenzen. Zij geven elk hun visie op één van de aspecten van deze nog jonge internationale rechtstak.

ROBERTSON bijt de spits af en begint met een nogal uitgebreide samenvatting van het ontstaan van het internationaal strafrecht. Interessant aan zijn uiteenzetting is dat hij de uitlevering van Pinochet, veel meer dan de processen in Neurenberg, Arusha of Den Haag (die gewoonlijk met de eer aan de haal gaan), aanhaalt als een kantelmoment voor het internationaal strafrecht. Al zegt hij het niet met zoveel woorden. Neurenberg, zo start Robertson zijn bedenking, was inderdaad de aanleiding voor het afsluiten van een reeks verdragen en conventies om een herhaling van de Nazi-gruwelen te voorkomen. Maar in de vijftig daarop volgende jaren is het vooral bij woorden gebleven. De tribunaal voor Joegoslavië en Rwanda zijn uiteindelijk wel een vertolking van de gemaakte belofte. Hun werk wordt echter overschaduwd door het beschamende falen van de internationale gemeenschap om de wreedheden tijdig een halt toe te roepen. Volgens Robertson heeft de zaak Pinochet pas tot gevolg gehad dat mensen de inhoud en de kracht van het internationaal strafrecht ontdekten.

ORIE heeft het voornamelijk over de moeilijke positie van getuigen in internationale strafprocedures. Hoewel achter grootschalige schendingen van internationaal (straf)recht meestal een geolied radarwerk van bevelhebbers, tussenpersonen en uitvoerders schuilgaat, is de werking van die hele organisatie tegenwoordig – in tegenstelling tot de praktijken van Nazi-Duitsland – vaak niet of nauwelijks gedocumenteerd. Daarom zijn de verklaringen van getuigen van bijzonder belang. Orie geeft een overzicht van de verschillende benaderingen van de getuigenverklaringen in de opeenvolgende *Rules of Procedure* van het ICTY. De eerste versie was voornamelijk Amerikaans geïnspireerd en beklemtoonde bijgevolg de *viva voce* getuigenis op

het proces. Praktische moeilijkheden, zoals de grote verplaatsingen van en naar Den Haag, maakten dit soort getuigenis onaangepast als procedure voor een internationaal tribunaal. In de nieuwe *Rules of Procedure* van 2000 wordt de live getuigenis dan ook teruggeschroefd ten voordele van schriftelijke verklaringen uit het vooronderzoek, verklaringen afgelegd in andere kamers van het ICTY en bewijs overgenomen uit 'door andere kamers vastgestelde feiten'. Uiteindelijk blijft het aan de rechter om te beslissen of de getuige alsnog in persoon moet verschijnen voor het tribunaal. Met het aanvaarden van schriftelijke getuigenverklaringen duikt vervolgens het probleem op van eventuele discrepanties tussen de geschreven en de later afgelegde mondelinge getuigenis ter zitting. Om hieraan te verhelpen wordt nu aanvaard dat de schriftelijke getuigenverklaring mag prevaleren op de latere mondelinge verklaring. Getuigen kunnen immers in tussentijd beïnvloed zijn geraakt door de eigen groep of vijandelijke partijen waardoor zij andere dingen verklaren dan vlak na de feiten. ORIE besluit luidt als volgt: "*Horen we de getuigen nog? Jazeker, maar misschien luisteren we meer naar de verklaringen van gisteren dan naar die van vandaag.*"

JALLOW sprak vervolgens over de uitdagingen die een internationaal aanklager tegenkomt bij de uitoefening van zijn functie. Hij somt er vijf op: ten eerste de selectie van degenen die moeten worden vervolgd, waarbij de procureurs zelf hun selectiecriteria vorm moeten geven⁴; ten tweede het zoeken en arresteren van de beschuldigen die tegen dan over de hele wereld zijn uitgezwermd; ten derde het verwerken van de enorme hoeveelheid bewijsmateriaal dat vergaard is; ten vierde de moeilijke taak om in de hoogste kringen door te dringen om daar personen te

⁴ Binnen het Leuvense *Centre for Global Governance Studies* wordt momenteel onderzoek verricht naar 'prosecutorial policies of International Criminal Tribunals' in het kader van een vijfjarig FWO-project. Een twintigtal vooraanstaande internationale (straf)rechtsgeleerden buigen zich over de bestaande praktijken, regels, uitzonderingen en anomalieën in het vervolgingsbeleid van elf verschillende internationale en hybride straftribunalen (waaronder het IMT Nuremberg, het ICTY en ICTR, het SCSL, het STL en het ICC). Voor meer informatie over dit project, consulteer: <http://www.ipp.glum.kuleuven.be/>

Mevrouw de aanklager, Amsterdam, De Bezige Bij, 2008, 556 p.)

vinden die bereid zijn te getuigen tegen hun collega's en superieuren en ten vijfde en laatste het zware struikelblok van de beschuldigen die onderduiken en waarschijnlijk nooit gearresteerd kunnen worden. De selectieve vervolging, die JALLOW noemt als eerste uitdaging, is nodig omdat niet alle daders uit een conflict zoals dat van Rwanda voor het *ad hoc* tribunaal kunnen worden vervolgd. De omvang van het conflict laat niet toe dat alle zaken voor één rechtscollege zouden komen. Dit impliceert echter niet dat de niet-geselecteerde verdachten noodzakelijk ongestraft blijven: nationale rechtbanken kunnen instaan voor de berechting van hen die buiten het net van het ICTR vallen. JALLOW benadrukt dan ook de nood aan overdracht van zaken naar het nationaal niveau. Om het *impunity gap* te dichten moet de samenwerking met nationale rechtbanken op punt gesteld worden, zeker in het licht van het complementariteitsbeginsel uit het Statuut van Rome. JALLOW besluit met de wens dat *“the ICC should become truly universal”*. Als afsluiter gaat TALHAOUI in op de werking van het Internationaal Strafhof in Den Haag en de manier waarop in de Statuten van het Hof meer aandacht is besteed aan de rechten van de slachtoffers. Na een overzicht van de werking van het ISH en de zaken die er momenteel hangende zijn, zet TALHAOUI de belangrijkste verwezenlijkingen van het Hof op een rijtje. De eerste is heel algemeen: het ISH draagt de boodschap uit dat straffeloosheid voor deze internationale misdaden niet meer kan. De volgende drie zijn toegespitst op de positie van de slachtoffers. Ten eerste wordt de positie van het slachtoffer in het strafproces voor het eerst formeel erkend. Ten tweede krijgen de slachtoffers een mogelijkheid tot participatie in het proces, waarbij hen ook de nodige bescherming wordt geboden zodat zij op een effectieve en veilige manier kunnen getuigen. En ten derde is er een mogelijkheid op herstel voorzien voor de slachtoffers van misdadigers die door het ISH veroordeeld werden. Op die manier gaat het ISH inderdaad niet alleen over *‘bringing international criminals to justice’* maar ook over *‘helping victims of international crimes to get justice’*, zoals het ISH zichzelf voorop stelde.

De vier sprekers die op deze maartse vrijdagmiddag hun internationaal strafrechtelijke ervaringen

deelden, zijn allen bijzonder overtuigd van de baanbrekende verwezenlijkingen die het internationaal strafrecht laatste decennia op haar conto heeft mogen schrijven. Het is niet vreemd dat deze mensen enorm gedreven zijn door de idealen en doelen waarvoor zij werken. Er zijn inderdaad belangrijke vooruitgangen geboekt in de strijd tegen straffeloosheid en het omgaan met grootschalige en zeer gruwelijke, mensonwaardige conflicten. Maar, zoals hoger al werd aangehaald, de balans is nog niet onverdeeld positief. Internationale strafprocessen zijn bijzonder duur, tijdrovend en complex en bereiken niet altijd de effecten die ermee worden beoogd. De selectiviteit van de procedures, waarvan JALLOW terecht aangeeft dat deze noodzakelijk is, creëert terzelfdertijd een onevenwicht tussen wel en niet-vervolgde daders waardoor de geloofwaardigheid en legitimiteit van dergelijke internationale vervolgingen dreigt te worden ondermijnd. Daarnaast gaat het preventief effect van het strafrechtelijk optreden verloren – bij uitstek voor het ISH – doordat aanhoudingsbevelen niet (kunnen) worden uitgevoerd zonder medewerking van de betrokken staten en de dreiging van daadwerkelijke vervolging afneemt met elke dag zonder werkelijke start van de processen.

We willen hiermee niet vervallen in pessimisme en uitzichtloosheid of ons teleurgesteld afkeren van al wat met Internationaal Strafrecht en internationale gerechtigheid te maken heeft. Wel lijkt het gepast om op een eerlijke manier de verwezenlijkingen en de beperkingen van deze jonge internationale rechtstak bloot te leggen en tot een genuanceerde conclusie te komen: de opkomst en ontwikkeling van het ISR is een fascinerende en veelbelovende evolutie maar zal waarschijnlijk nog heel wat groeipijnen moeten doorstaan vooraleer deze rechtstak haar ambitieuze doelen kan waarmaken.

Sutherland reloaded – van bedrijfscriminaliteit naar state-corporate crime

Eén van de mogelijkheden waarmee het internationaal strafrecht ongetwijfeld zal worstelen, is het recent opgekomen en nog vrij onontgonnen terrein van de betrokkenheid van bedrijven bij internationale misdrijven. Tijdens de laatste lezing in de rij van drie geeft Wim HUISMAN, criminoloog en professor aan de Universiteit van Leiden, een

uitgebreide uiteenzetting over *state-corporate crime*.

HUISMAN gaat van start met een aantal voorbeelden om te illustreren wat *state-corporate crime* inhoudt. Het bekendste ervan lijkt het schandaal rond Blackwater, de Amerikaanse '*private military corporation*'⁵ die tijdens de Amerikaans-Britse offensieven in Irak meermaals in opspraak kwam nadat het bewakingspersoneel willekeurig het vuur opende op Irakese burgers. Een ander voorbeeld is de zaak Talisman Energy, een energiebedrijf actief in Soedan, dat haar vliegvelden ter beschikking stelde om gevechtsvliegtuigen van de Soedanese regering te laten opstijgen die dorpen zouden bombarderen.⁶ Het voordeel voor Talisman: de olie in de grond onder de dorpen werd opeens gemakkelijk bereikbaar.

HUISMAN legt uit dat het idee van '*corporate crime*' werd geïntroduceerd door Edwin SUTHERLAND, die in 1939 als eerste aandacht schonk aan het fenomeen van de witteboordencriminaliteit en de mechanismen die er voor zorgen dat dit soort misdrijven on-

opgemerkt blijven. De verdoken aard van *corporate crime* blijft tot vandaag een relevante struikelblok voor de bestrijding van deze misdrijven, net zoals de moeilijkheid om het concept in een sluitende definitie te vatten. Uit criminologisch perspectief is voornamelijk de bepaling van de omvang (tijdsperiode, aantal daders, aantal slachtoffers,...) van het fenomeen *corporate crime* geen sinecure. Voor *state-corporate crime*, een recentere variant waarbij er sprake is van misdadige interactie tussen de staat en het bedrijf, is dat niet anders.

De eerste keer dat een bedrijf geassocieerd werd met oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid, was voor het Internationaal Militair Tribunaal in Neurenberg. IG Farben⁷, een Duits bedrijf met monopoliepositie in de chemische industrie, had haar infrastructuur en chemische kundigheid gebruikt om Zyklon B te fabriceren: de chemische stof waarmee miljoenen Joden omgebracht zouden worden in de gaskamers van uitroeiingskampen. Het zou in elk geval niet de laatste keer zijn dat een bedrijf wordt betrokken bij de uitvoering van internationale misdrijven, waarachter meestal een gedegen planning en organisatie schuilgaat. HUISMAN identificeerde voor eigen onderzoek ongeveer 70 bestaande zaken waarbij bedrijven betrokken geraakten bij internationale misdaden. Hierna bespreekt HUISMAN wat hij de '*nature of the involvement*' noemt. Enerzijds lenen bepaalde kenmerken van (de afwezigheid van) de staat, zoals gewapend conflict en dictatoriale regimes, zich tot de ontwikkeling van *state-corporate crime*. Naast eigenschappen van de staat, zijn bedrijfsgerelateerde kenmerken eveneens een belangrijke risicofactor. De ontginningsindustrie, wapenindustrie, *private military corporations* en de financiële sector komen door hun aard gemakkelijker in aanraking met staten die vatbaar zijn voor con-

⁵ Een *private military corporation* of 'particuliere militaire uitvoerder' is een bedrijf dat bepaalde beveiligingstaken uitvoert voor het leger en kan beschouwd worden als een organisatie van huurlingen. Blackwater – sinds 2008 omgedoopt tot *Xe Services*, naar aanleiding van enkele schandalen – werd opgericht door voormalige Amerikaanse elitesoldaten van de Navy SEALs en voorziet onder andere in de training van mariniers en soldaten maar ook in beveiliging van conflictzones zoals Irak of de door piraten belaagde kusten van Somalië.

⁶ De aanklacht van de internationale gemeenschap tegen Talisman Energy, reikte verder dan het beschikbaar stellen van infrastructuur aan de Soedanese regering. Talisman werd onder andere ook beschuldigd van het sponsoren van het Soedanese leger, het afgraven van land, op zoek naar olie, waarbij hele dorpen in puin werden gelegd en de bevolking moedwillig werd verjaagd en ten slotte het actief toepassen van een verdeel-en-heers strategie tussen de burgers en paramilitairen zodat de oorlog zou blijven voortduren. Op www.canadianchristianity.com kan de open brief gevonden worden die werd geschreven aan alle Talisman aandeelhouders. Ook in S. KOBRIK, "Oil and Politics: Talisman Energy and Sudan", *International law and politics*, 2004, 425-456 kan meer informatie gevonden worden over de wisselwerking tussen Talisman Energy en haar wisselwerking met de Soedanese overheid.

⁷ Dit is wellicht het bekendste voorbeeld. Ook bij van andere bedrijven, zoals het Flick Concern, Organisatie Todt en Krupp, werden echter verantwoordelijken veroordeeld door het IMT Neurenberg voor hun betrokkenheid bij de gruwelen van de Holocaust. Op dat moment was het concept '*corporate crime*' (nog maar net ontwikkeld en niet bekend in onze streken. Vandaar dat er toen, in tegenstelling tot wat vandaag het geval zou zijn, enkel individuen werden veroordeeld en niet de bedrijven als entiteit op zichzelf.

flict en corruptie.⁸ Bijvoorbeeld omdat het bedrijf gebonden is aan een bepaald gebied om haar werkzaamheden te kunnen uitvoeren, zoals oliemaatschappijen of specifieke mijnbedrijven. Een dergelijke onderneming loopt dan ook een groter risico om verwickeld te geraken in de misdadige praktijken van het heersende regime. Andersom riskeren deze bedrijven bovendien – doelbewust of niet – bij te dragen aan de instandhouding van de conflictsituatie.

De rol van het bedrijf in de door de overheid georganiseerde schendingen van oorlogsrecht, internationaal humanitair recht of van de mensenrechten, is niet altijd van dezelfde aard. Er zijn verschillende graden van betrokkenheid die variëren van hoofddader (zoals bij Blackwater), over het vergemakkelijken van de misdrijven (door middel van logistieke, financiële of andere steun; zoals Talisman Energy) tot het louter profiteren ervan (zoals Shell in Nigeria profiteerde van het hardhandige optreden van de overheid tegen de plaatselijke Ogoni-bevolking die slachtoffer werd van de milieuverontreiniging door Shell). De organisatie van de onderneming kan de vorming van crimineel gedrag vergemakkelijken, zo stelt HUISMAN. Algemeen genomen is de organisatie van een bedrijf gericht op het maken van winst. Maar 'winst maken' kan vele kleuren hebben. HUISMAN onderscheidt in de motieven achter winstmaximalisatie pure hebzucht, de minimalisatie van verlies en het verzekeren van het voortbestaan van het bedrijf. Het optreden van de onderneming hoeft bijgevolg niet altijd even verwerpelijk te zijn.

Voor een ander aspect van de organisatie verwijst HUISMAN naar de differentiële associatietheorie van SUTHERLAND die de ontvankelijkheid voor crimina-

liteit in verband brengt met gedragsomschrijvingen (*definitions*) die ongeoorloofd gedrag positief beoordelen. De eerste keer dat een bedrijf over de schreef gaat, wordt dat toegeschreven aan 'eenmalige, uitzonderlijke omstandigheden' die de overtreding toelaten. Des te vaker het bedrijf zich inlaat met ongeoorloofd gedrag en dit minimaliseert, des te meer de 'uitzondering' wordt ervaren als 'de regel'. Daarnaast is er vaak een mechanisme van neutralisatie van verantwoordelijkheid in werking dat het mogelijk maakt om de morele drempel te overschrijden en criminele activiteiten te ontplooiën.

De rol van de overheid kan uiteraard niet onbesproken blijven. Zowel *host state* als *home state* kunnen de betrokkenheid van bedrijven bij internationale misdrijven initiëren of vergemakkelijken. De vermenging van publieke taken met private belangen geeft aanleiding tot misbruik van staatsinstellingen. Zo kan het toekennen van concessies aan bedrijven bijvoorbeeld beïnvloed worden door omkoping of afpersing, kan de overheid via het geweldsmonopolie de belangen van de machthebbers nastreven (en tegenstanders neutraliseren) in plaats van staatsveiligheid te waarborgen, kan de overheid als handelspartner contracten sluiten die vooral zichzelf ten goede komen maar ten koste gaan van de bevolking en dergelijke meer. Een hoge vatbaarheid voor corruptie en nepotisme, waarmee elk van de vorige voorbeelden in verband kan worden gebracht, is aan vele conflictgebieden niet vreemd.

Uit HUISMAN discours blijkt dat de aandacht voor en kennis van het fenomeen *state-corporate crime* toeneemt. Het pijnpunt ligt eerder bij de remediëring. Wanneer, door wie en hoe ingegrepen moet worden, zijn vragen die voorlopig grotendeels onbeantwoord blijven. Enerzijds is dat niet vreemd voor een categorie van misdrijven die soms flou of verdoken zijn en altijd een ingewikkeld kluwen van verantwoordelijkheden inhouden. Anderzijds kunnen deze duistere samenwerkingsverbanden tussen overheid en economische sector tot de meest huiveringwekkende misdaden leiden. Dat daarvoor – na minstens 50 jaar 'ervaring' met het fenomeen – amper een passend antwoord bestaat, toont aan dat de zoektocht naar internationale verantwoordelijkheid en de strijd tegen straffe-

⁸ BRUNO DEMEYERE, *junior member* van het *Leuven Centre for Global Governance Studies*, bereidt momenteel een doctoraats thesis voor over de aansprakelijkheid van economische actoren (met inbegrip van multinationale bedrijven) die opereren in, of banden hebben met, conflictgebieden. De focus van het onderzoek ligt enerzijds op wetgevende instrumenten die het gedrag van deze actoren reguleren en anderzijds op een sectoriële aanpak met betrekking tot industriële actoren die in rechtstreeks contact staan met de economische spelers in de conflictzones. Voor meer informatie consulteer: http://www.ggs.kuleuven.be/members/bruno_demeyere.html.

loosheid – zoals vertolkt in de eerste twee lezingen – nog een lange weg af te leggen heeft.

Eef Vandebroek*

PENOLOGIE EN VICTIMOLOGIE

Van beweging tot actie: het verhaal van vzw Rondpunt

noodzaak

*gemis moet geduid
en schuld benoemd
wat krom is rechtgesproken
vergoed wat heeft gebloed
gelijmd wat werd gebroken*

Wim Geysen

Elk jaar opnieuw worden ruim 7000¹ kinderen, jongeren en volwassenen geconfronteerd met de ingrijpende gevolgen van een zwaar verkeersongeval. Jaarlijks laten twee volle schoolbussen jonge mensen onder de 20 jaar het leven in het verkeer. Duizenden gezinnen, vriendenkringen, teams... worden jaar na jaar geconfronteerd met iemand die door een handicap niet meer dezelfde is. Ook de verwerking van het feit dat men een ongeval veroorzaakt heeft, is geen evidentie. De dood of de levenslange handicap veroorzaakt hebben bij een medemens laat iemand nooit meer los.

De prijs die de burger en de samenleving betalen voor een zwaar verkeersongeval valt moeilijk te becijferen. Het menselijke leed is groot en de gevolgen zijn vaak levenslang en op verscheidene levenssterreinen voelbaar. Daartegenover staat dat een verkeersongeval te vaak wordt beschouwd als een normale tol die onze mobiliteit eist. Het verzet tegen de banalisering van de gevolgen van een verkeersongeval was en is nog steeds de drijvende kracht achter het werk dat vzw Rondpunt samen met vele anderen, lotgenoten en professionals, verricht voor het

verbeteren van de opvang van verkeersslachtoffers in Vlaanderen.

1. Historiek

Het verhaal van Rondpunt begint in 2003 met de oprichting van vzw ZEBRA, 'bondgenoot van Kinderen van de Weg'. ZEBRA, een door het Levenslijn Kinderfonds² privaot gefinancierde organisatie, sprak samen met de lotgenotenorganisatie Ouders van Verongelukte Kinderen (OVK), het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk (SAW) en enkele onderzoekers het beleid aan op zijn verantwoordelijkheid.

In navolging van de beleidsnota's³ van de Ministers van Welzijn en Mobiliteit en het onderzoek van Ivo Aerts en Frank Hutsebaut⁴ naar de noden en behoeften van verkeersslachtoffers en hun nabestaanden, stelden de organisaties twee grote problemen aan de kaak:

- Het hulpaanbod werd als versnipperd, ondoorzichtig en/of ontoereikend ervaren door verkeersslachtoffers zelf.
- Er was een gebrek aan kennis over heel wat aspecten van de gevolgen van een verkeersongeval of er ontbrak een vorm om deze kennis te delen.

Het eerste initiatief vanuit het beleid was de organisatie van de Vlaamse Staten-Generaal voor een Betere Opvang en Begeleiding van Verkeersslachtoffers op 16 februari 2007. Negen werkgroepen⁵ en een honderdtal experts bogen zich over de problematiek en kwamen tot 214 aanbevelingen.

² Het Levenslijn Kinderfonds is het bedrijfsfonds van de Vlaamse Media Maatschappij dat beheerd wordt de Koning Boudewijnstichting (www.levenslijn.be).

³ Beleidsnota 2009-2014 – Welzijn, Volksgezondheid en Gezin – Minister Jo Vandeurzen en beleidsnota 2009-2014 – Mobiliteit en Openbare Werken – Minister Hilde Crevits.

⁴ Aerts, I., Hutsebaut, F. (2010). *Kinderen als slachtoffer van het verkeer. Onderzoek naar de noden, behoeften en ervaringen van verkeersslachtoffers en hun nabestaanden*. Brussel: ASP – Academic & Scientific Publishers.

⁵ Er werden 9 thematische werkgroepen (politie, justitie, verzekering, psychosociale zorg, medische zorg, re-integratie, veroorzakers, statistiek en mobiliteit) opgestart die gedurende een 6-tal maanden binnen hun thema de gevolgen van een verkeersongeval analyseerden op knelpunten en *good practices* en vervolgens aanbevelingen formuleerden.

* Assistente, Instituut voor Strafrecht, Faculteit Rechtsgeleerdheid K.U.Leuven.

¹ Cijfers gebaseerd op het aantal dode en zwaar-gewonde slachtoffers in verkeersongevallen in 2009. Zie http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/verkeer_vervoer/verkeer/ongevallen_slachtoffers/verkeersslachtoffers.